

## برخی از حقوق شهروندی از دیدگاه امام علی علیه السلام

مائده رضایی

دین اسلام پیام‌آور جامعه‌ای پاک و آرمانی است که در آن روابط فردی و اجتماعی بر پایه‌های حقوق و اخلاق نهاده شده است. از جمله‌ی این روابط، پیوند میان آحاد ملت با دولت است. از حقوقی که حکومت نسبت به ملت دارد، به حقوق شهروندی تعبیر می‌شود که بهترین الگوی آن در عهدنامه‌ی مالک اشتر ترسیم شده است. در این گفتار دورنمایی از این عهدنامه ارائه می‌گردد و با این اعتقاد که اعجاز بیانی علوی متأثر از اعجاز قرآن است و ساختار عهدنامه، حکیمانه است، حقوق را به همان ترتیب می‌چینیم:

۱. **حق مهرورزی:** مردم، اعم از مؤمن و کافر، گناه‌کار و بی‌گناه، حق بهره‌مندی از مهر و محبت حاکم را دارند. امام علی علیه السلام در توصیه به مالک اشتر فرمودند: «به قلبت احساس مهر و دوستی به مردم را بچشان و چون حیوان درنده‌ای نباش که خوردنشان را غنیمت دانی. زیرا مردم دو دسته‌اند: یا برادر دینی تو هستند یا هم‌نوع انسانی‌ات. پیوسته می‌لغزند و تو هم باید عللی «برای لغزش‌ها» تصور کنی. گناهان دانسته و ندانسته از آنان سر می‌زند، تو نیز باید چشم‌پوشی و گذشت کنی» (نهج‌البلاغه، نامه‌ی ۵۳، ص ۳۶۶).
۲. **حق رفتار عادلانه:** شهروندان همواره نیروی دفاعی جامعه و حکومت را تشکیل می‌دهند و راه حفظ قدرت دفاعی، جلب رضایت آنان با رفتاری میانه و عادلانه است. لذا حضرت توصیه می‌کنند: «محبوب‌ترین کار نزد تو باید میانه‌ترین در حق، فراگیرترین در عدالت و جلب‌کننده‌ترین در رضایت مردم باشد» (همان، ص ۳۶۷).
۳. **حق رعایت جایگاه‌ها:** شهروندان از جهات صلاح و فساد مختلفند. لذا فرمانروا باید نگرش عادلانه‌ای به آن‌ها داشته باشد. پس نباید نیکوکار را با بدکار مساوی بداند. دیدگاه حاکمان همواره تعیین‌کننده‌ی عملکرد افراد و اقشار جامعه بوده است؛ زیرا قضاوت حاکم را مبنای ارزش‌گذاری بر کارهای خود می‌دانند. لذا دولت باید هر شهروند را در جایگاهی متناسب با نوع عملکردش، قرار دهد تا ارزش‌ها وارونه نگردد. در این باره آن حضرت توصیه فرمودند: «نباید، نیکوکار و بدکار را به یک دید بنگری، زیرا در این صورت نیکوکاران از نیکی فاصله خواهند گرفت و گناهکاران به بدی بیشتر روی خواهند آورد. پس با هر کس متناسب با عملکردش، رفتار کن» (همان، ص ۳۶۹).
۴. **حق خوش‌بینی:** یکی از حقوق شهروندان، خوش‌بینی دولت به آنان است. اصولاً این حق اخلاقی تأثیر و بازخورد دوسویه دارد و باعث آرامش اجتماعی، تقویت انگیزه‌ی تعادل و همکاری، آماده‌باش ملت و... می‌گردد. بر اساس فرموده‌ی امیرمؤمنان علی علیه السلام، ملت وقتی به خوش‌بینی دولت پی می‌برند که به آنان خدمت کند، از هزینه‌هایشان بکاهد (کالاهای مورد نیاز را ارزان کند، خراج و مالیات کمتر بگیرد و...) (آنان را بر کارهای خارج از توان وادار نسازد و...). بازخورد اعتماد به شهروندان، شکستن زنجیره‌ی رنج‌ها و سختی‌های دراز مدت است.

دولتمردان همواره در بوته‌ی آزمایش شهروندان قرار دارند، لذا تنها می‌توانند به مردمی اعتماد کنند که در بوته‌ی نقدشان، جلا دیده باشند (همان). پس دولت به دلیل نیازمندی به همه‌ی اقشار مردم، باید اعتماد همگان را جلب کند.

۵. **حق نظارت بر دولت‌مردان:** یکی از شاخصه‌های مردمی بودن هر نظام حکومتی، حق نظارت مردمی بر عملکرد کارگزاران است. این حق با افزایش بینش سیاسی مردم، فرآیند مدیریت را نیز آسان می‌سازد چرا که مانع از خطاهای دانسته و ندانسته‌ی کارگزاران گشته و مشارکت مردمی را در پیشبرد امور و توسعه، کارآمدتر می‌سازد و مدیران را از طرح‌ها و ایده‌های کاربردی بیشتری از سوی مردم، بهره‌مند می‌سازد. لذا این حق در سیاست علوی این گونه مطرح شده است: «خیرخواهی مردم وقتی درست و واقعی انجام می‌شود که بر کارگزاران اشراف و نظارت کامل داشته باشند، بار حکومتشان را بر خود سنگین ندانند و دوره‌ی مدیریتشان را طولانی نشمرند» (همان).

این نظارت رهاوردهای اخلاقی زیبایی را نیز به همراه دارد؛ روابط مدیریتی را لطیف و انسانی می‌سازد، نگرش‌ها را نسبت به هم نیک می‌گرداند و قلب‌ها را پیوند می‌دهد (دلشاد، ۱۳۸۹، ص ۳۹۸).

منابع:

۱. سیدرضی، نهج‌البلاغه، ترجمه‌ی علی معادیخواه (خورشید بی‌غروب نهج‌البلاغه)، تهران، ذره، چاپ پنجم، ۱۳۷۹.

۲. دلشاد تهرانی، مصطفی، دلالت دولت، تهران، دریا، چاپ دوم، ۱۳۸۹.